

Barbara Kaldon*

Uwarunkowania i profilaktyka uczestnictwa młodzieży w subkulturach

Wprowadzenie

Kilkadziesiąt ostatnich lat, pełnych zmian społeczno-gospodarczych i politycznych, pozwoliło nam zaobserwować pojawiające się po sobie fale różnorodnych subkultur młodzieżowych. Bunt młodych przeciw porządkowi świata dorosłych, choć z jednej strony wydaje się naturalny, to z każdym pokoleniem zaczyna przyjmować nowe oblicza. Niektóre z nich gwałtownie wybuchły, dziś już przebrzmiały, do innych powoli zaczynamy się przyzwyczajać, bowiem są obecne w naszej rzeczywistości społecznej od dawna. Jednakże coraz szybszy rozwój cywilizacyjny, a w tym również techniki i muzyki, pociąga za sobą powstawanie kolejnych podkultur, w których coraz większa liczba młodzieży znajduje swoje miejsce.

Mimo iż jest to problem, z którym różne nauki społeczne, a zwłaszcza pedagogika, próbują się zmierzyć od dawna, to wciąż trudno jest skutecznie przeciwdziałać wchodzeniu młodzieży do istniejących subkultur, jak również tworzeniu się nowych. Jest tak między innymi dlatego, że programy profilaktyczne *nie dotrzymują kroku* szybkim zmianom w kulturze młodzieżowej. Należy zatem szukać nowych ścieżek pracy profilaktycznej, jak również szczególnie przyglądać się funkcjonowaniu ryzykownych grup. Bez poznania przyczyn wybierania konkretnych subkultur i ich aspektów, które zatrzymują w nich młodzież, nie jest możliwe żadne działanie profilaktyczne.

Definicyjne ujęcie fenomenu subkultur młodzieżowych

Jedną z najbardziej znanych definicji *subkultury* podaje M. Pęczak, według którego jest to „względnie spójna grupa społeczna, pozostająca na marginesie dominujących w danym

* Dr hab. Barbara Kaldon, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

systemie tendencji życia społecznego, wyrażająca swoją odrębność poprzez zanegowanie lub podważanie utrwalonych i powszechnie akceptowanych wzorów kultury”¹.

Nieco odmienne ujęcie prezentuje M. Filipiak, również dogłębnie zajmujący się analizowanym zjawiskiem. Jego zdaniem subkultura to:

- a) „względnie spójna grupa społeczna, w której na gruncie wspólnych zainteresowań i dążeń, a nieraz również norm, wartości i wzorów odpowiadającym członkom grupy i ich obowiązujących, wytwarzają się dość trwałe więzi między jej członkami,
- b) grupa ta wyraża swoją odrębność poprzez zanegowanie całego systemu kulturowego lub niektórych jego elementów (to jest wartości stanowiących podstawę tej kultury oraz całego zespołu instytucji na nich opartych) lub też poprzez zanegowanie oraz propozycję kultury alternatywnej, które sytuują się równolegle, obok kultury dominującej,
- c) grupa subkulturowa z racji swojej odrębności pozostaje na marginesie dominujących w danym systemie tendencji życia społecznego”².

W wyżej przytoczonej definicji podkreślone zostały ważne elementy, których zabrakło w ujęciu zaproponowanym przez M. Pęczaka. Po pierwsze osoby z danej subkultury łączą wspólne zainteresowania oraz wspólnie uznawany system norm i wartości. Po drugie, wspomniane zainteresowania i wartości stają się podstawą budowania trwałych więzi między członkami danych grup. To poczucie wspólnotowości daje poczucie bezpieczeństwa i buduje tożsamość grupową, pozwalającą traktować inne osoby z tej samej grupy jako członków rodziny. Jednocześnie jest ono podstawą silniej więzi emocjonalnej jednostki z grupą subkulturową. Po trzecie, istnienie współczesnych subkultur nie opiera się jedynie na negacji dotychczas utrwalonego nurtu kolorowego, a również na zapożyczaniu z niego niektórych elementów i przekształcaniu ich, w skutek czego powstaje kultura alternatywna.

P. Piotrowski wskazuje na cztery główne cechy każdej z subkultur młodzieżowych: *założenia ideologiczne, obyczajowość, kreowany wizerunek, aktywność twórcza*³.

Poza tym obecna sytuacja w kulturze młodzieżowej pozwala wnioskować, że współczesna młodzież trafia do subkultur nie ze względu na silne przekonania ideologiczne, lecz dlatego, że w grupach tych może realizować potrzeby, których frustracji doświadczyła w innych środowiskach. Zasadne zatem wydaje się następujące rozumienie analizowanego terminu: subkultura młodzieżowa to względnie spójna grupa rówieśniczo-koleżeńska, negująca lub przekształcająca panujące w społeczeństwie wzory kulturowe, skupiająca jednostki o podobnych zainteresowaniach i poglądach oraz zbliżonych predyspozycjach osobowościowych, będąca dla swych członków alternatywnym środowiskiem zaspokajania różnorodnych potrzeb⁴.

¹ M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Wyd. „SEMPER”, Warszawa 1992, s. 4.

² M. Filipiak, Podstawowe pojęcia. W: M. Filipiak (red.), *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, Wyd. Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tyczyn 2001, s. 22.

³ Por. P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychologiczne*, Wyd. Naukowe „Żak”, Warszawa 2003, s. 10.

⁴ Por. B. Kałdon, Ż. Tempczyk, *Potrzeby młodzieży niedostosowanej społecznie, a funkcjonowanie wybranych subkultur młodzieżowych*, Wyd. Stowarzyszenie „Nauka, Edukacja, Rozwój”, Ostrowiec Świętokrzyski–Warszawa 2012, s. 120.

W takim też ujęciu pojęcie to będzie używane w dalszej części niniejszego artykułu.

Przyczyny uczestnictwa młodzieży w subkulturach

Młodzież angażuje się w ruchy subkulturowe z różnych powodów. Zdaniem G. Daroszewskiego występują następujące czynniki podatności młodzieży na angażowanie się w destrukcyjne grupy subkulturowe:

- *etap w psychologicznym rozwoju* – w okresie adolescencji młodzi ludzie odkrywają swoją tożsamość, spragnieni są nowych doznań i doświadczeń, a przede wszystkim budowania relacji i przynależności do grupy rówieśniczej, a dodatkowo nie mają poważnych zobowiązań, co umożliwia poświęcanie czasu na różne aktywności,
- *czynniki sytuacyjne* – w czasie przeżywania silnego stresu lub kryzysu, będącego wynikiem doświadczenia trudnej lub wręcz traumatycznej sytuacji, osoby młode potrzebują wsparcia emocjonalnego, którego poszukują w środowiskach alternatywnych, jeśli te najbliższe, jak rodzina, zawiodą,
- *komunikacja w rodzinie* – najbardziej sprzyjające wchodzeniu w grupy nieformalne style postępowania rodziców to wychowanie liberalne i autokratyczne,
- *predyspozycje osobowościowe* – zwłaszcza niska samoocena, obniżony krytycyzm, niedojrzałość emocjonalną, naiwny idealizm itp.⁵

Powyższe elementy zwiększają podatność młodych osób na oddziaływanie grup destrukcyjnych.

Same przyczyny wchodzenia w subkultury młodzieżowe można ująć w cztery podstawowe grupy wspomniane już predyspozycje osobowościowe, środowisko rodzinne, szkolne oraz rówieśnicze.

Do *cech osobowości* sprzyjających angażowaniu się w grupy subkulturowe można zaliczyć: labilność emocjonalną, podatność na załamania, opozycyjna negatywistyczna postawa wobec kontroli, buntowniczność, rozbieżność między ambicjami a możliwościami, uległość, ukrywanie słabości pod maską pozornej agresji, niska tolerancja na frustrację i stres, odczuwanie silnej potrzeby przynależności⁶.

Niejednokrotnie określona struktura osobowości wiąże się z najbliższym środowiskiem funkcjonowania człowieka, czyli z *rodziną*. Źle funkcjonująca rodzina utrudnia nawiązanie pozytywnej więzi emocjonalnej dziecka z rodzicami, przez co nie zaspokaja prawidłowo

⁵ G. Daroszewski, *Marginalizacja postaw i zachowań młodzieży zaangażowanej w nieformalne grupy religijne i subkulturowe na przykładzie Gdańskiego Centrum Informacji o Sektach i Nowych Ruchach Religijnych*. W: Urban B., Kubik W. (red.), *Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej*, Wyd. WAM, Karków 2005, s. 396–398.

⁶ Por. B. Kaldon, *Środowiskowe i osobowościowe uwarunkowania przynależności młodzieży do subkultur*. W: Kaldon B., Kahlan J., Fidelus A. (red.), *Diagnostyka i rozwiązywanie problemów psychospołecznych dzieci i młodzieży*, Sandomierz–Warszawa 2009, s. 45–46.

jego podstawowych potrzeb psychicznych (m.in. miłości, bezpieczeństwa, przynależności, akceptacji). W efekcie rodzina przestaje być grupą wsparcia dla swych najmłodszych członków⁷.

Zdaniem T. Sołtysiak do subkultur wstępują osoby, które zostały lub czują się odrzucone i osamotnione przez najbliższych, dorastały w rodzinie, w której panował destrukcyjny klimat (konflikty, agresja, złe metody wychowawcze) lub ciężkie warunki socjalno-bytowe rodziny, które zmuszały do skupienia uwagi na sprawach materialnych, zamiast na potrzebach emocjonalnych najmłodszych oraz zjawiska patologiczne i negatywne wzory zachowań⁸. Utrudnia to komunikację w rodzinie, powodując, że jest zaburzona i pozbawiona naturalnego przepływu informacji o uczuciach i emocjach członków.

Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze zapewnia wzrastającym w niej dzieciom prawidłowy rozwój osobowości, a więc odpowiednie funkcjonowanie społeczne. Jeżeli działanie rodziny jest z różnych powodów zakłócone, przestaje być ona bezpiecznym miejscem wzrostu i rozwoju swoich najmłodszych członków. Wówczas miejsce i rolę rodziny zajmują alternatywne grupy, które odpowiadają na deficyty, których zaznała jednostka w kręgu rodzinnym. Dają jej poczucie bezpieczeństwa i zakorzenienia.

Środowisko szkolne ma co prawda jeszcze możliwość niwelowania wpływu wadliwie funkcjonującej rodziny, jednak w rzeczywistości rzadko ma to miejsce. Szkoła, skupiając się na przekazywaniu wiedzy, nie rozwija kompetencji psychospołecznych swoich uczniów. Nie pomaga radzić sobie ze stresem, frustracją i napięciem, a nawet potęguje takie doznania i obniża samoocenę uczniów. Te negatywne doświadczenia nasilają bunt młodzieńczy, dla którego odreagowania stwarzają miejsce subkultury młodzieżowe, propagujące normy oraz wartości odmienne od wpajanych dotychczas⁹.

Klasy w szkołach są bardzo liczne, przez co uniemożliwiają nauczycielom, w tym również wychowawcom, wnikliwą obserwację wszystkich uczniów i indywidualne podejście w nauczaniu. Efektem tego są pogłębiające się różnice w szybkości opanowywanego materiału. Słabsi uczniowie nie nadążają za programem, przez co mają coraz większe zaległości i wpadają w zamknięty krąg niepowodzeń szkolnych, które z jednej strony obniżają samoocenę, zaś z drugiej zniechęcają do uczestnictwa w lekcjach i dalszego starania się. Uczniowie tacy zaczynają wagarować i rozwijać swoje zainteresowania niezwiązane z programem szkolnym. Zamiast do szkoły, trafiają na ulice, do subkultur młodzieżowych lub do innych grup nieformalnych, w których mogą zaistnieć.

Poznawaniu się członków różnych subkultur w szkole sprzyja również jej kolektywistyczny charakter.

⁷ Por. K. Kmiecik-Baran, *Przynależność do grup nieformalnych wśród dzieci i młodzieży a poczucie alienacji*. W: Kawula S. (red.), *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1998.

⁸ Por. T. Sołtysiak, *Problemy podkultur i sekt wśród młodzieży*. W: Dykik W. (red.), *Pedagogika specjalna* Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2001, s. 419–420.

⁹ Por. J. Janowska, *Subkultury – norma czy symptom?*, „Opieka. Wychowanie. Terapia”, 1997, nr 1, s. 38.

Środowisko rówieśnicze, w jakim obraca się młodzież, nie tylko dostarcza informacji o wzorach, normach i wartościach różnych podkultur, ale przede wszystkim zaspokaja niezwykle silną w okresie adolescencji potrzebę przynależności. Młodzież szuka zatem odpowiedniej dla siebie grupy, z którą mogłaby się związać, bowiem w oparciu o nie kształtuje swoją tożsamość, poczucie własnej wartości i zaspokaja potrzebę uznania i akceptacji. Jednocześnie w grupach tych, oderwanych od świata dorosłych, młody człowiek buduje własną autonomię.

Grypa rówieśnicza odpowiada zatem na liczne potrzeby młodzieży, a w zamian za to dostarcza jej konkretnych wzorów zachowań i norm, które w grupie obowiązują i których przestrzeganie jest konieczne do dalszego uczestnictwa w niej¹⁰.

Jak podaje C. Cekiera, „można założyć, że subkultury są sposobem na utrzymanie się jednostki w trudnych warunkach adaptacyjnych w różnych środowiskach (np. rodzina, szkoła), wśród pewnej części społeczności rówieśniczej, sąsiedzkiej i innej. W przynależności do nich jednostka zyskuje przychyłność własnych działań i zachowań, jest akceptowana, pozyskuje zrozumienie wśród swoich członków. Wreszcie uczestnictwo w subkulturze jest czymś w rodzaju wentyla bezpieczeństwa tak ważnego w życiu każdej jednostki. Wyżej wymienione przyczyny ukazują, że głównym źródłem przynależności młodego pokolenia do subkultur są możliwości zaspokojenia potrzeb, dążeń i pragnień, ważnych dla nich, a niezaspokojonych w innych warunkach ich życia”¹¹.

„W zależności od tych potrzeb wybierają konkretne grupy alternatywne, jakimi często są różne subkultury i w nich realizują swoje potrzeby, aspiracje i zainteresowania, w nich też często kompensują niedociągnięcia środowisk wychowawczych”¹².

Chociaż omówione przyczyny są ważnymi czynnikami ryzyka, ich wystąpienie nie determinuje wstąpienia jednostki do subkultury. Znaczenie mają bowiem też różnorodne doświadczenia życiowe. Z jednej strony trudności rozwojowe mające u podłoża omówione cztery grupy przyczyn mogą dodatkowo nałożyć się na czynniki okolicznościowe i sytuacyjne, powodując w ten sposób *załamanie się linii życiowej* młodych ludzi. Brak doświadczenia, wsparcia i rosnące poczucie życiowej porażki wzbudzają wówczas silne tendencje ucieczkowe. Jednostka w sytuacji barku spełnienia zaczyna wycofywać się z życia społecznego i desperacko szukać alternatywnych sposobów na doświadczenie sukcesu i potwierdzenie swojej wartości. Jednakże z drugiej strony niezależnie od tych przyczyn mogą zaistnieć ważne czynniki biograficzne („przebieg życia człowieka na tle danej epoki, w którym zostały ukazane jego cechy indywidualne, sekwencje jego kontaktów z innymi ludźmi, znaczenie pełnionych ról społecznych, motywacje i sposoby działania, orientacje religijne

¹⁰ Por. H. Iwaniecki, Zagubieni czy zatraceni? Współczesny wizerunek młodzieży niedostosowanej społecznie, *„Nowa Szkoła”*, nr 7/1998, s. 17.

¹¹ C. Cekiera, *Ryzyko uzależnień*, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 5–6.

¹² B. Kaldon, Ż. Tempczyk, *Potrzeby młodzieży niedostosowanej społecznie, a funkcjonowanie wybranych subkultur młodzieżowych*, Wyd. Stowarzyszenie „Nauka, Edukacja, Rozwój”, Ostrowiec Świętokrzyski–Warszawa 2012, s. 86.

i społeczne, służba wybranym wartościom¹³), decydujące o zaangażowaniu się lub nie w określoną grupę.

Istnieje zatem złożona sieć przyczyn angażowania się młodzieży w subkulturę. Poza zasygnalizowanymi istnieją również inne, poboczne, jak panująca aktualnie moda, fascynacja określonym nurtem muzyki czy wyglądem charakterystycznym dla danych grup. Jednak wszystkie te przyczyny mają u swej podstawy omówioną wyżej potrzebę przynależności i trudności w pełnej akceptacji siebie.

Charakterystyka wybranych grup

Subkultur młodzieżowych jest wiele i są one niezwykle zróżnicowane, a wciąż powstają nowe. Istniejące już grupy dzielą się i wyłaniają się z nich kolejne odłamy, czasem o sprzecznych poglądach, dlatego ocena skali tego zjawiska jest niezwykle trudna. Dla ukazania różnorodności zjawiska zostanie zaprezentowanych pięć wybranych subkultur, różniących się między sobą czasem i miejscem powstania, założeniami, obyczajowością i rysem osobowościowym swoich członków.

Skaterzy (skejci)

Jest to jedna z ulicznych subkultur tworzona przez osoby poświęcające swój wolny czas jeżdżeniu na deskorolkach. Zrodziła się w Stanach Zjednoczonych, a do Polski trafiła w latach 70. XX wieku, wyrastając z ruchu punkowego¹⁴. Początkowo skejci jeździli po ulicy i chodnikach, wielokrotnie stwarzając tym zagrożenie dla siebie i innych, jednak z czasem w większych miastach rozpoczęto budowę specjalnie zaprojektowanych skateparków, wyposażonych w przeszkody umożliwiające doskonalenie jazdy, akrobacje, a nawet organizowanie zawodów i pokazów¹⁵. Za tą oficjalną, sportową stroną tej subkultury kryje się jej ciemniejsze oblicze. Jej ideologia, zakładając luźne podejście do życia, promuje rozumienie wolności jako samowoli. Efektem tego jest częsty kontakt skejtów z narkotykami, zwłaszcza z marihuaną, której symbol (liść konopi indyjskiej) bywa również elementem noszonego stroju, pojawiając się na czapkach, bluzach, plecakach, nierzadko jest noszony jako ozdobny wisior lub kolczyk. J. Kwapiszewski podaje, że właśnie przez strój skejci podkreślają swoją niezależność. Ubierają się w luźne długie t-shirty, spodnie obniżonym

¹³ K. Waszyńska, *Biograficzne uwarunkowania życia seksualnego*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2010, s. 11.

¹⁴ Por. P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychologiczne*, Wyd. Naukowe „Żak”, Warszawa 2003, s. 86.

¹⁵ Por. M. Filipiak, *Skateboarding: zjawisko sportowe czy subkultura? skaterzy, skejci, skateboarderzy*, ang. skates skaters, skateboarders. W: Filipiak M. (red.), *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, Wyd. Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tycyn 2001, s. 151–152.

krokiem, które noszą w połowie bioder, obszerne bluzy z kapturem, a na głowy zakładają czapki z daszkiem lub bandamki¹⁶.

Upodobania muzyczne skejtów krążą wokół hip-hopu, rapu i rocka, ale dotyczą zwłaszcza własnego dla tej grupy stylu muzycznego – skaterocka – łączącego wymienione nurty. Tematyka tych piosenek jest związana z życiem ulicy oraz jazdą na deskorolce¹⁷.

Wśród zachowań skejtów, mających znamiona wandalizmu, pojawia się malowanie graffiti. Zazwyczaj są to tagi (podpisy) ich autorów, jak również malunki o tematyce deskorolkowej, co ich zdaniem ma służyć przełamaniu schematów panujących w społeczeństwie na temat tej subkultury¹⁸.

Skinheadzi (skini)

Skinheadzi nazywani też inaczej skinersami, łysymi czaszkami, glancmózgowcami i łysogłowymi wywodzą się z Wielkiej Brytanii z końca lat 60. XX wieku. Pierwsi przedstawiciele tego ruchu pochodzili z najuboższych, często patologicznych rodzin. Trudności, tłumiona agresja oraz deprywacja potrzeb doprowadziły u nich do zachowań destrukcyjnych – siali nienawiść i wprowadzali terror¹⁹. W Polsce pojawili się w latach 80. ubiegłego stulecia.

Ideologia skinheadów jest skrajnie nacjonalistyczna, a propagowane hasła są ksenofobiczne lub wręcz faszystowskie i rasistowskie. Swoją nienawiść kierują szczególnie wobec komunistów i przedstawicieli mniejszości etnicznych w Polsce (Arabów, Romów, Żydów, Afrykanów), a także w stronę narkomanów, alkoholików, bezdomnych, homoseksualistów. Zwalczają też inne subkultury, a nawet inne odłamy własnej niszy kulturowej.

Poszczególne grupy mają swojego lidera, który ustala zasady jej funkcjonowania. Niektóre sięgają po alkohol i inne środki odurzające. Ich zachowania agresywne są pełne okrucieństwa wobec innych osób. Starają się przez nie wzbudzić strach i szacunek reszty społeczeństwa w myśl zasady: *jeśli nie będą się ciebie bać, będą się z ciebie śmiać*²⁰.

C. Cekiera o agresji skinów pisze następująco: „W walce używają noży, brzytw, żyłek. Tną skalpelami odzież, skórę, napadają od tyłu, najczęściej napadają w pobliżu dyskotek, restauracji, knajp, grasują na boiskach sportowych, w pobliżu dworców i kościołów (...) Skini jawią się jako grupy skrajne, brutalne, bezwzględne w swoich agresywnych postawach”²¹.

¹⁶ Por. J. Kwapiszewski, Współczesne subkultury młodzieżowe i ich rola w społeczeństwie, „*Śląskie Studia Filozoficzne*”, nr 7/2008, s. 135.

¹⁷ Por. M. Filipiak, *Skateboarding...*, dz. cyt., s. 154.

¹⁸ Tamże, s. 153–154.

¹⁹ Por. C. Cekiera, *Ryzyko...*, dz. cyt., s. 116.

²⁰ C. Cekiera, Subkultury młodzieżowe: Skinheadzi, „*Problemy alkoholizmu*” (Wkładka: wychowanie w trzeźwości), nr 4/1994, s. 5.

²¹ C. Cekiera, *Ryzyko...*, dz. cyt., s. 118.

Najprawdopodobniej zachowania takie są efektem wzrastania w rodzinach przemocowych i patologicznych, w których często dochodziło do kłótni, rękoczynów, kar fizycznych, pobić, a nawet napastowań seksualnych. Również w tych rodzinach występował często problem alkoholowy²². Te trudne doświadczenia oraz brak perspektyw na przyszłość przyczyniały się do postrzegania świata jako bezlitosnego, w którym dominuje ból i cierpienie. Jedyny sposób, by temu sprostać, to stać się silnym, twardym i bezwzględny²³.

Poza charakterystyczną ogoloną głową ich wygląd cechują sznurowane, wojskowe obuwie lub glany z kolorowymi sznurowadłami, podkoszulki na ramiączkach²⁴. Można też u nich zaobserwować samookaleczenia i tatuaże, będące manifestacją siły i odporności na cierpienie²⁵.

M. Wołosiewicz i I. Wołosiewicz na temat angażowania się młodych ludzi w tę subkulturę, piszą: „Głównym motywem wstępowania badanych do grupy skinheads był fakt poczucia nierówności i niesprawiedliwości w okresie doświadczeń szkolnych i dorastania, który zrodził specyficzną wizję niesprawiedliwego świata, przekonując ich o tym, że ludzie na ogół nie otrzymują tego, na co zasługują”²⁶.

Jako święto skini obchodzą dzień narodzin Adolfa Hitlera, czyli 20 kwietnia, bowiem ich zdaniem dążył on do porządku potrzebnego Polsce i innym krajom. Część członków tej subkultury ostro krytykuje demokrację, inni postulują utworzenie państwa wyznaniowego²⁷.

Szalikowcy (kibole)

Nazwa tej subkultury wywodzi się od szalików w klubowych barwach drużyn piłkarskich, którym kibicują jej członkowie. Kibicowanie jest ważnym czynnikiem grupowej tożsamości. Początków istnienia subkultury szalikowców można szukać w Wielkiej Brytanii w latach 50. ubiegłego stulecia. Wówczas dochodziło do pierwszych bójek między kibicami, podczas których zdarzały się ofiary śmiertelne²⁸.

Subkultura jest niezwykle złożona, bowiem w jej skład wchodzi tyle grup, ile jest klubów sportowych, a dodatkowo E. Kołodziejek dzieli całą subkulturę na specyficzne

²² Por. F. Kozaczuk, Rola agresji w zachowaniach skinheadów, „*Opieka. Wychowanie. Terapia*”, nr 1/2003, s. 15.

²³ Por. C. Cekiera, T. Sołtysiak, Samorealizacja w podkulturze skinów, „*Problemy Alkoholizmu*”, (Wkładka: wychowanie w trzeźwości), nr 6/1996, s. 4.

²⁴ Por. tamże, s. 4.

²⁵ Por. G. Rowiński, Nieformalne ruchy młodzieżowe, „*Wychowanie na co Dzień*”, nr 10–11/1995.

²⁶ M. Wołosiewicz, I. Wołosiewicz, Psychopedagogiczne uwarunkowania przynależności młodzieży do subkultury skinów, „*Szkice Humanistyczne*”, nr 1–2/2005, s. 152.

²⁷ Por. T. Bąk, *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych*, Wyd. UKSW, Warszawa 2008, s. 62.

²⁸ Por. C. Cekiera, *Subkultury młodzieżowe: Szalikowcy*, „*Problemy Alkoholizmu*” (Wkładka: Wychowanie w trzeźwości), nr 11/1994, s. 6.

podgrup: *fanatycy* (najmniej szkodliwi, koncentrują się na dopingu swojej drużyny, czasem wchodzą w słowne potyczki słowne z kibicami przeciwnej drużyny), *ultrasi lub kibole* (ich kibicowanie przybiera bardziej skrajne oblicze: organizują wyjazdy, malują twarze i odpalają petardy), *hooligansi* (zamiast na kibicowaniu skupiają się na wywoływaniu awantur i starć z kibicami przeciwnej drużyny). Wśród tej ostatniej podgrupy można wyróżnić *animalsów*, którzy są najbardziej agresywni i gotowi zabijać podczas walki oraz *bojówki*, czyli zbiorowiska najgroźniejszych chuliganów²⁹.

Wcześniej omówiony podział wiąże się ze strukturą panującą w tej subkulturze: najniżej są zwykli szalikowcy (nowicjusze), następnie wojownicy (ultrasi lub hoolsi). Aby awansować na wojownika, trzeba wyjeżdżać na mecze ze swoim lub wrogimi klubami, a także pokazać się w czasie bójek. Najwyżej w hierarchii jest rada starszych (zbiorowy wódz), podejmująca decyzje o walkach i sojuszach³⁰.

Dla kibiców, w przeciwieństwie do chuliganów, najważniejszy jest honor drużyny, o który są gotowi walczyć, ale według ustalonych zasad. Organizowane są tzw. *ustawki* – umówione bójkę między kibicami różnych drużyn, gdzie ustalana jest ilość walczących oraz sposób, np. na gołe pięści. Trofeami tych bójek są szaliki i flagi wrogiej drużyny. Hoolsi (chuligani) natomiast chodzą na mecze, by prowokować walki. Umawiają też fałszywe *ustawki*, nie przestrzegają ustalonych zasad i często są uzbrojeni w kastety i kije. Nie walczą o honor klubu, ale biją, żeby zabić. Wyłamali się również z paktu panującego wewnątrz subkultury o nieużywaniu w walkach śmiertelnych narzędzi³¹.

Agresja członków tej subkultury może mieć swoje źródło we frustracji wynikającej z dotychczasowego procesu socjalizacji w patologicznym, dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym oraz w wyniesionym z grupy wzorcu męskości, wyrażanej w agresji³². Z drugiej strony w walkach szalikowców towarzyszy poczucie anonimowości, a przez to bezkarności.

Zdaniem A. Ryk do subkultury tej trafiają młodzi ludzie, którzy doświadczyli deficytu w zaspokajaniu potrzeb psychicznych, zwłaszcza miłości, przynależności i bezpieczeństwa. Grupa odpowiada na te potrzeby, a klub i drużyna piłkarska stają się adresatami najwyższych uczuć tej młodzieży. Młodzi do tego stopnia identyfikują się ze swoją drużyną, jej zwycięstwami i porażkami, że są dla niej gotowi umrzeć³³. Subkultura jest zatem ucieczką przed pustką, stanowi jej pozorne wypełnienie, jednak świadczy również, o głębokim poranieniu emocjonalnym należącej do niej młodzieży i źle rozwiązany eriksonowski kryzysem tożsamości.

²⁹ Por. E. Kołodziejek, *Człowiek i świat w języku subkultur*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007, s. 106–108.

³⁰ Por. M. Filipiak, *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur*, Wyd. UMCS, Lublin 1999, s. 83.

³¹ Por. B. Żmijewska, J. Weyna, Szaliki w górę, „*Ergo: Forum Wychowawców*”, nr 10/2005, s. 12.

³² Por. P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe. Aspekty...*, dz. cyt., s. 112.

³³ Por. A. Ryk, Motywy uczestnictwa w subkulturze szalikowców, „*Problemy Opiekunczo-Wychowawcze*”, nr 6/1999, s. 29.

Goci („czarni”)

Subkultura gotycka powstała w latach 80. XX wieku w Wielkiej Brytanii. Jest typowym przykładem subkultury narosłej na nurcie muzycznym (punk rock, cold wave, rock gotycki), a nie uwarunkowanej sytuacją społeczno-gospodarczą lub polityczną. Muzyka gotycka jest silnie dekadencja, wzniosła i pesymistyczna. Piosenką, która rozpoczęła erę tej subkultury, jest *Bela Lugosi's Death*, którą wykonał zespół Bauhaus. Opowiada ona o śmierci Bela Lugosi, wielokrotnego odtwórcy postaci z horrorów, zwłaszcza słynnego hrabiego Draculi – wampira, z którym niezwykle mocno się utożsamiał³⁴.

Muzykę gotycka grają też m.in.: The Cure, Depeche Mode i Sisters of Mercy. Autorzy tekstów nawiązują do średniowiecznych zamków, rycerzy, magii, jak również do przedromantycznego gotycyzmu, baśni i legend, cmentarzy i ruin. Niezwykle istotne znaczenie ma też topos śmierci i grzechu³⁵. Z tych elementów korzysta zarówno ideologia, jak również stylizacja i twórczość tej subkultury. Świat dla gotów jawi się jako pusty i pełen sprzeczności, a człowiek jest w nim istotą tragiczną, uwikłaną w wieczny konflikt między dobrem i złem, ale z góry skazanym na przegraną, zmierzającą do śmierci³⁶. Poprzez teksty piosenek, wygląd, zachowania autoagresywne członkowie tej subkultury chcą zbliżyć się do śmierci, oswoić z nią³⁷. Rok gotycki nawiązuje również do mistycyzmu i transcendencji. T. Grzegorzewicz pisał, że „przyczynę fenomenu ogromnego zainteresowania młodzieży rockiem należy upatrywać m.in. w tkwiącej w najgłębszych pokładach ludzkiej psychiki tęsknocie do magii i transcendencji i tęsknocie do powrotu *sacrum*. Jest to zbanalizowana i strywalizowana forma dążenia ku sferze transcendentnej – którą nauka starała się tak usilnie ośmieszyć i wyrugować – i bunt przeciwko wizji życia zmateralizowanego, zagłuszającego wyższe aspiracje i przekreślającego chęci oraz zdolności człowieka do przekroczenia granic możliwości”³⁸.

Istnieje również drugie oblicze tej subkultury: niezwykle daleko posunięta autokreacja, która wykracza poza dotychczas znane subkulturowe stylizacje, a jedyne powiązanie można znaleźć w subkulturze punkowej. Goci kreują swój wizerunek na wiele sposobów: wampiry, demony, magiczne istoty, samotne, przywdziane w czarne stroje damy. Elementami ich strojów mogą być łańcuchy, smycze, czarne koronkowe parasolki, dystygowana biżute-

³⁴ Por. B. Chaciński, *Wyż nisz. Od alterglobalistów do zośkarzy. 55 małych kultur*, Wyd. Znak, Kraków 2010, s. 85.

³⁵ Por. U. Majdańska, *Metaforyka w tekstach rocka gotyckiego i muzyki około gotyckiej*, Wyd. „Na Rzekach Art.” Męcina Mała 2006, s. 19–21.

³⁶ Tamże, s. 45–46.

³⁷ Por. B. Richard, Goth. W: Steinberg S., Parmar P., Richard B. (red.), *Contemporary Youth Culture. An International Encyclopedia*, Greenwood Press, Westport 2006, t. 2, s. 432.

³⁸ T. Grzegorzewicz, O muzyce młodzieżowej (mniej znane aspekty oddziaływania muzyki), „*Nowa Szkoła*”, nr 2/1995, s. 25.

ria, gogle, cylindry, glany, długie (sięgające powyżej kolan), sznurowane buty, gorsety, długie suknie, jak też noszone na wierzchu pończochy, duże, zdobione krzyże, kwiaty, pajęczce wzory, maski tlenowe, paski, ćwieki, maski, kokardy, podarte rajstopy i wiele innych. Dominuje kolor czarny, jednak obok niego często pojawiają się biały, krwiste, czerwony i jaskrawe odcienie różu, błękitu, fioletu oraz innych kolorów. Stylizacji gotyckich jest tak wiele, że nie istnieje jeden, klasyczny wizerunek członka tej subkultury, jednak niezależnie od tego, bez trudu można go rozpoznać w tłumie. Ważnym elementem jest również tzw. body-modification, czyli kreacja nie tylko przez strój i makijaż (zazwyczaj ostry i mroczny), ale również przez zmiany w ciele: piercing, tatuaże, wycinanie dolnych żeber, zmiany plastyczne uszu (np. na elfickie), jak również zmiany uzębienia, by przypominało wampirze kły.

Goci co roku w lipcu spotykają się na zamku w Bolkowie, gdzie organizowana jest największa impreza tej subkultury, zwana Castle Party. W tym roku będzie to już 20 lat trwania tego festiwalu³⁹.

Członkowie subkultury gotyckiej wysoko cenią sobie indywidualizm, tajemniczość i piękno, które rozumieją na swój własny sposób. Ważną rolę odgrywa symbolizm w wierszach, piosenkach i opowiadaniach. U. Majdańska dokonała szerokiej analizy metaforyki najczęściej pojawiających się słów w rocku gotyckim – są to: noc, sen, krew, dusza, cień, kamień, światło, lustro, droga, taniec, gra, woda i kwiat⁴⁰. Można określić je jako *słowa-klucze* do gotyckiej ideologii, obyczajowości i twórczości.

Goci „wciąż szukają nowych form ekspresji, co wynika z głęboko w nich tkwiącego braku akceptacji siebie i otwartego dialogu o swoich przeżyciach i emocjach. Ukrywają się w mroku, pod czarnymi strojami, ostrymi makijażami i szokującymi fryzurami czy piercieniem, udając nieraz kogoś, kim nie są, zatracając i niszcząc to kim są”⁴¹. Znaczącym problemem wynikającym z uczestnictwa w tej subkulturze może być odrzucenie swojego *ja*, zagubienie własnej tożsamości i ucieczka w mocno odrealnioną rzeczywistość w pogoni za potrzebą transcendencji i mistycyzmu.

Traceurzy (parkourowcy)

Traceurzy lub inaczej parkourowcy to członkowie stosunkowo młodej subkultury. Tworzą ją młodzi ludzie zajmujący się parkourem. Nazwa ta pochodzi od francuskiego zwrotu „le parcours du combattant”, co oznacza *drogę wojenną*⁴². Uprawiany przez młodzież parkour jest „sztuką przemieszczania się, której celem jest dotarcie z jednego do drugiego punktu, w miarę możliwości po linii prostej, jak najszybciej i najefektywniej przy

³⁹ <http://castleparty.com/> (z dnia 12.02.2014)

⁴⁰ U. Majdańska, dz. cyt., s. 14.

⁴¹ B. Kaldon, Ż. Tempczyk, *Potrzeby młodzieży niedostosowanej społecznie, a funkcjonowanie wybranych subkultur młodzieżowych*, Wyd. Stowarzyszenie „Nauka, Edukacja, Rozwój”, Ostrowiec Świętokrzyski–Warszawa 2012.

⁴² B. Chaciński, *Wyż nisz...*, dz. cyt., s. 206.

wykorzystaniu możliwości swojego ciała i otaczających obiektów”⁴³. Z tego względu osoby zajmujące się parkourem nazywają się traceurami, czyli *wytyczającymi nowe trasy*⁴⁴.

Swoje korzenie subkultura traceurów ma we Francji, w której David Bell, wychowywany przez swojego ojca, Raymonda, byłego żołnierza i strażaka, rozwijającego od dziecka swoją sprawność fizyczną, założył wraz w 1988 r. z przyjacielem Sebastianem Foucanem grupę *Yamakasi (twardy duch)*⁴⁵. Pozostając pod dużym wpływem ojca, D. Bell trenował wschodnie sztuki walki i rozwijał swoją fizyczność, głównie przez biegi. Potem mógł przenieść swoje umiejętności do aglomeracji miejskich⁴⁶.

Ideologia subkultury opiera się na *samodoskonaleniu*, *użytylizmie* oraz *wolności*, ale to pierwsze dwa pojęcia mają szczególne znaczenie i są ze sobą silnie związane. Rozwijanie swoich umiejętności i przekraczanie zarówno własnych, jak i wyznaczonych przez otoczenie ma być użyteczne, służyć innym. Traceurzy sprawdzają swoje umiejętności w terenie: skaczą po dachach, przeskakują samochody, mury, wchodzą do domu przez balkon, zamiast przez drzwi. Liczą, że te umiejętności będą im przydatne w codziennych sytuacjach. Użytylizmowi są podporządkowane ich strój, słuchana muzyka, sposób spędzania wolnego czasu⁴⁷.

Z czasem subkultura podzieliła się na dwa nurty pozostające ze sobą w ideologicznej sprzeczności: klasyczny parkour pozostał wierny pierwotnym założeniom efektywności (jak najszybsze przemieszczenie się z miejsca na miejsce), natomiast wyrosły na nim *free running* kładzie akcent na efektywność (biegowi towarzyszą akrobacje, salta i triki).

Tematyce parkoura poświęconych zostało kilka filmów: *Yamakasi – współcześni samurajowie*, *Synowie wiatru*, *13 Dzielnic*, *13 Dzielnic – ultimatum*. Rozsławiły one parkour nie tylko we Francji, ale i na całym świecie, również w Polsce.

Subkultura traceurów, zrzeszająca osoby zajmujące się zarówno klasycznym parkourem, jak również *free runningiem*, choć ma pozytywnie brzmiące założenia ideologiczne, balansuje na granicy bezpieczeństwa i przestępczości. Wśród młodych osób coraz częściej pojawia się zainteresowanie parkourem i tym treningiem, bez uprzedniego zainteresowania się ideologią, zasadami bezpieczeństwa oraz przygotowania fizycznego. Zdarzają się wypadki kończące się śmiercią traceurów.

Skutki uczestnictwa w subkulturach

Aktywność subkulturowa młodzieży jest bogata w konsekwencje. Zdaniem W. Września „Grupy subkulturowe odpowiedzialne są za eskalację zjawisk negatywnych, takich jak

⁴³ A. Chyła, Le parkur – sport, moda, czy subkultura, „Kultura i Edukacja”, nr 4/2008, s. 71.

⁴⁴ Ż.E. Tempczyk, Traceurzy – wytyczający nowe szlaki wśród subkultur młodzieżowych, „Wychowanie na Co Dzień”, nr 12/2012, s. 14.

⁴⁵ A. Chyła, Le parkur – sport, moda, czy subkultura, „Kultura i Edukacja”, nr 4/2008, s. 74.

⁴⁶ G. Olkowski, Parkour – nowa forma aktywności fizycznej, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” nr 6/2010, s. 29.

⁴⁷ Por. Ż.E. Tempczyk, Traceurzy – wytyczający nowe szlaki wśród subkultur młodzieżowych, „Wychowanie na Co Dzień”, nr 12/2012, s. 15.

przemoc, rasizm, nacjonalizm (np. *Skinheadzi*, *Hools*) czy działalność kryminalną (np. *Chuligani*, *Gitowwcy*, *Hell's Angels*). (...) Prawie wszystkie grupy subkulturowe (są tu nieliczne wyjątki) odpowiedzialne są za próby burzenia społecznych tabu, rozpropagowywanie stosowania używek, narkotyków i środków odurzających oraz zmiany konserwatywnych wzorów zachowań seksualnych⁴⁸.

Skutki uczestnictwa w różnych grupach subkulturowych zależą od jej charakteru, siły identyfikacji i predyspozycji osobowościowych jednostek. Skutki te obejmują trzy główne, przeplatające się obszary: fizyczny, psychiczny i społeczny.

Skutki fizyczne dotyczą głównie uszkodzeń ciała lub zmian w organizmie człowieka.

W subkulturach agresywnych (np., dresiarze, szalikowcy, skinheadzi) przeważnie są to obrażenia odniesione w czasie walk i bójek: rany, złamania, wybite zęby itp. Zdarzają się również uszkodzenia ciała prowadzące do śmierci.

Członkowie subkultur wyczynowych (np. rolkarze, skejci, traceurzy) ulegają wypadkom, efektem których może być lekkie poturbowanie, kontuzja, złamanie kości, trwałe kalectwo, a nawet śmierć⁴⁹.

Nieintensjonalne, trwałe uszkodzenia mogą spotkać graczy komputerowych, hakerów, cyberpunków i członków subkultur medialnych, których życie toczy się głównie przed komputerem. Są oni narażeni na problemy ze wzrokiem, wady postawy, schorzenia kręgosłupa, nadwyrężenia mięśni nadgarstka, choroby układu kostnego, a nawet zmiany w układzie nerwowym⁵⁰.

Uszkodzenia słuchu dotyczą subkultur wyrosłych na mocnym brzemieniu muzycznym (np. metalowcy, technomani, rockmianiacy). Słuchają muzyki niemal cały czas, niezwykle głośno i zwłaszcza przez słuchawki, co może wywołać urazy słuchu i układu endokryologicznego⁵¹.

Inna kwestią jest wyniszczenie organizmu przez stosowanie środków odurzających, zwłaszcza narkotyków, które są powszechne w różnych subkulturach.

Zdarzają się również intensjonalne uszkodzenia własnego ciała poprzez autoagresję, piercing, tatuaże, wycinanie żeber, piłowanie zębów⁵². Zachowania takie dotyczą wielu subkultur, w różnym zakresie: gotów, emo, metali, punków. Część modyfikacji jest nie tylko niezwykle bolesna, ale również nieodwracalna.

⁴⁸ W. Wrzesień, Subkultury młodzieżowe, a proces socjalizacji wtórnej w szkole. W: Miluska J. (red), *Psychologia rozwiązywania problemów szkoły*, Poznań, 2001, s. 75.

⁴⁹ B. Chaciński, dz. cyt., s. 207.

⁵⁰ Por. M. Kondracka, Realne zagrożenia wirtualnych relacji dziecko – media elektroniczne, „*Nowa Szkoła*”, nr 2/2008, s. 42–43.

⁵¹ Por. C. Cekiera, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1998, s. 47–48.

⁵² Por. U. Majdańska, *Metaforyka w tekstach rocka gotyckiego i muzyki około gotyckiej*, Wyd. „Na Rzekach Art.”, Męcina Mała 2006, s. 29.

Skutki psychiczne obejmują zmiany w osobowości i wadliwie przebiegający proces budowania własnej tożsamości. Za takie zmiany może odpowiadać słuchana muzyka, której treść piosenek odbiega od kanonu akceptowanych społecznie wartości i staje drogowskazem życiowym dla słuchaczy. Zdaniem C. Cekiera nie tylko tekst, ale również fale dźwiękowe mogą być szkodliwe, zwłaszcza te o niskiej i wąskiej częstotliwości, a dużej zmienności⁵³.

Subkultury agresywne oraz subkultury graczy osławiają się z przemocą i zabijaniem, tracając empatię, współczucie i uczuciowość⁵⁴. Może to mieć wpływ na przyjęcie tożsamości natywne lub rozproszenie tożsamości w wyniku niepomysłnego rozwiązania eriksonowskiego, adolescentycznego kryzysu rozwojowego.

W zamian za zaspokojenie w grupie podstawowych potrzeb jednostki interioryzują panujące w nich normy i wartości o pejoratywnym charakterze⁵⁵.

Skutki społeczne są odczuwane również w całym społeczeństwie. Najpierw dotyczą domu rodzinnego, od którego jednostki zaczynają się odsuwać, wybierając spędzanie czasu z grupą subkulturową. Osłabia to więzi rodzinne, powodując konflikty. Następnie przenosi się to na środowisko szkolne, które staje się z czasem coraz bardziej obce. Osoba zaangażowana w subkulturę może stopniowo rezygnować z rozwoju edukacyjnego, opuszczać lekcje i stronić od znajomych z klasy.

W końcu skutki aktywności subkulturowej odczuwalne są przez osoby trzecie i ogół społeczeństwa. Dokonuje się to na dwóch płaszczyznach – kulturowej i konfrontacyjnej.

W pierwszym przypadku można mówić o przenikaniu do głównego nurtu kulturowego coraz większej ilości elementów z mikroświatów subkulturowych. Wraz z nimi zmienia się oblicze kultury globalnej. Najprościej można to zobrazować sytuacją, w której wciąż szokuje widok gota na ulicy, podczas gdy metale przechodzą już niemal niezauważani. Subkultury powoli, ale sukcesywnie przesuwają granicę między tym, co nazwać można *normą*, a tym co stanowi o *dewiacji*⁵⁶.

Element konfrontacyjny jest efektem bezpośrednich działań członków subkultur, powodując niebezpieczeństwo innych ludzi lub niszczenie mienia publicznego. Dotyczy to zwłaszcza subkultur przemocy, przestępczych i chuligańskich, ale również niektórych kreacyjnych (grafficiarze).

Skutki uczestnictwa młodzieży w subkulturach są rozległe. Powyżej zostały zaprezentowane jedynie wybrane, jednak ukazują one istotę problemu omawianego zjawiska.

⁵³ Por. C. Cekiera, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1998, s. 47–48.

⁵⁴ Por. M. Braun-Galkowska, Wpływ gier komputerowych na psychikę dzieci, „*Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*” (wkładka „Przygotowanie do życia”), nr 8/1997, s. 3.

⁵⁵ Por. D. Adamczyk, Subkultury – szansa czy zagrożenie dla młodzieży, „*Horyzonty wychowania*”, nr 6/2004, s. 256.

⁵⁶ Por. J. Rejman, Subkultury przemocy terroru i szantażu w świetle teorii wychowania resocjalizującego. Część I, „*Kwartalnik Edukacyjny*”, nr 4/2007, s. 54.

Profilaktyka uczestnictwa młodzieży w subkulturach

Szereg negatywnych skutków aktywności subkulturowej młodzieży i pojawianie się nowych subkultur wymaga coraz doskonalszych i aktualnych programów profilaktycznych. Profilaktykę należy rozumieć jako „działania praktyczne, kierunkowane wiedzą o zjawiskach dewiacyjnych, chorobowych, patologicznych społecznie, mające charakter uprzedzający, zapobiegawczy, prewencyjny, służą zmniejszeniu prawdopodobieństwa wystąpienia antycypowanych zagrożeń jednostkowych, społecznych środowiskowych⁵⁷”.

Działania profilaktyczne, aby były skuteczne, muszą być wielopoziomowe i obejmować osoby dotknięte w niedostosowaniu w różnym stopniu. Można zatem wyróżnić:

- *profilaktykę pierwszorzędową* – kierowana jest do osób z grup niskiego ryzyka, niedotkniętych jeszcze niedostosowaniem; jej celem jest wspieranie jednostki w jej rozwoju, zatem musi być dostosowana do odbiorców i ich potrzeb,
- *profilaktykę drugorzędową* – ma charakter wczesnej interwencji i jest skierowana do osób z podwyższonych grup ryzyka, zatem jej głównym celem jest ograniczenie lub wycofanie ryzykownych zachowań i dostarczenie jednostce potrzebnego jej wsparcia,
- *profilaktykę trzeciorzędową* – stosowana jest w stosunku do osób uwikłanych w patologie społeczne i ma na celu minimalizowanie szkód oraz terapię⁵⁸.

Cele profilaktyczne można zatem osiągnąć poprzez działania redukujące szkodliwe czynniki patogenne tkwiące w człowieku i jego otoczeniu oraz działania rozwijające zasoby odpornościowe osoby wobec trudnych sytuacji życiowych, kryzysów i stresu⁵⁹.

W takim ujęciu powinny być rozpatrywane wszelkie próby przeciwdziałania wchodzeniu młodzieży do dewiacyjnych subkultur. Zdaniem J. Rejamana możliwe jest ograniczenie rozmiarów ilościowych i jakościowych omawianego zjawiska poprzez usuwanie bądź łagodzenie przyczyn jego powstawania. Działania te powinny odbywać się w skali makrospołecznej oraz mikrospołecznej⁶⁰.

Do pierwszej kategorii należy zaliczyć wszelkie oddziaływanie polityki państwa. Powinna być ona skierowana w stronę wzmocnienia rodziny w zakresie jej wszystkich funkcji. Polityka prorodzinna, mająca na uwadze dobro i rozwój tej podstawowej komórki społecznej, jest inwestycją w przyszłość narodu. Należy podjąć wszelkie działania, aby ułatwić rodzinom przetrwanie materialne i wzmocnić więzi jej członków, zwłaszcza w sytuacji kryzysu. Należy

⁵⁷ S. Badora, *Profilaktyka pedagogiczna*. W: Bartkowicz, Z., Maciaszczyk P. (red.), *Profilaktyka i resocjalizacja*. Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, Tarnobrzeg, 2011, s. 8.

⁵⁸ Por. B. Kaldon, *Profilaktyka alkoholowa w szkole*, Wyd. Wydział Nauk Społecznych Filii KUL, Stalowa Wola 2003, s. 66–69.

⁵⁹ Tamże, s. 57.

⁶⁰ Por. J. Rejman, *Subkultury przemocy, terroru i szantażu w świetle teorii wychowania resocjalizacyjnego*, „Kwartalnik Edukacyjny”, nr 2/2008, s. 8.

również podnosić śniadłość społeczną na temat różnorodnych zagrożeń dla rodzin i wychowujących się tam dzieci, alby przerywać panujące tabu odnośnie sytuacji patologicznych.

Należy również rozwijać sieć placówek wsparcia społecznego, zarówno dla dzieci, jak też ich rodzin, w tym świetlic środowiskowych. Powinny one dysponować wszelkimi specjalistami (pedagodzy społeczni, środowiskowi, psycholodzy, terapeuci) mogącymi podjąć rzetelną i sumienną, a przede wszystkim bezpłatną pracę z dziećmi i ich najbliższymi.

Niezbędne są również zmiany w systemie szkolnictwa i zaakcentowanie jej funkcji opiekuńczo-wychowawczej⁶¹.

Działania podejmowane na płaszczyźnie mikrośrodków wychowawczych powinny obejmować przede wszystkim *rodzinę i szkołę*. Zdaniem G. Daroszewskiego: „Trzeba stworzyć alternatywę dla tych młodych ludzi, którzy we współczesnym świecie czują się wyobcowani i zagubieni. Taką alternatywą są wszystkie działania zmierzające do polepszenia bytu rodziny i społeczeństwa, pomoc w znalezieniu zainteresowań, które by odciągnęły od manipulacji grup nieformalnych. I najważniejsze, zjednoczenie wysiłków różnych organizacji, których celem i zadaniem jest pomoc człowiekowi”⁶².

A Fidelus zwraca uwagę na niską skuteczność programów profilaktycznych w szkołach, wyjaśniając, że są one zazwyczaj zawężone tematycznie i przeprowadzane przez samych nauczycieli, którym może nie raz brakować wiedzy odnośnie różnorodnych zagrożeń młodzieży. Z tego względu działania profilaktyczne w szkole powinny być wspierane przez inne instytucje i konturowane w środowiskowych programach profilaktycznych obejmujących całą społeczność lokalną. Poza tym konieczne jest nawiązanie współpracy z rodzicami, do których kierowane byłby oddzielne szkolenia informacyjno-edukacyjne⁶³.

Szczególnie istotna jest praca z samymi młodymi ludźmi, zwłaszcza w zakresie wyposażenia ich w niezbędne umiejętności i cechy chroniące przed angażowaniem się w zachowania ryzykowne. To jest również ważne zadanie szkoły. Autorka podaje, że „działania wychowawcze powinny zmierzać do podniesienia samooceny młodzieży, opartej na realnych podstawach, przez nabieranie znaczenia w odczuciu społecznym. (...) trzeba pomóc młodym ludziom uporać się z problemami wieku dojrzewania, z samoorganizacją, czy kłopotami z tożsamością społeczną. Należy znaleźć bezpieczne formy spędzania wolnego czasu, a przede wszystkim likwidować niszczący dystans pomiędzy dorosłymi i młodzieżą”⁶⁴.

Powstające subkultury młodzieżowe są odpowiedzią na zainteresowania młodych ludzi, które nie mogą być realizowane w innych miejscach. Dlatego niezbędne jest również umożliwienie młodym ludziom realizacji ich zainteresowań sportowych, twórczych czy rozrywkowych w szkołach i innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Jest to ważna

⁶¹ Tamże, s. 8.

⁶² G. Daroszewski, op. cit., s. 403.

⁶³ Por. A. Fidelus, *Profilaktyka zachowań patologicznych w środowisku szkolnym*. W: Kałdon B., Kurlak I. (red.), *Uwarunkowania, profilaktyka i resocjalizacja aspołecznych zachowań dzieci i młodzieży*, Wyd. Salezjańskie, Warszawa 2010, s. 127–128.

⁶⁴ Tamże, s. 128.

profilaktyczna strategia alternatyw, która umożliwi kierowanie rozwojem dziecka w jego czasie wolnym.

Niezbędne jest również tworzenie alternatywnych do subkulturowych, pozytywnych grup rówieśniczych (zrzeszających młodzież o podobnych zainteresowaniach, aspiracjach, pochodnych z danego środowiska lokalnego), zarówno na terenie szkoły, jak też w placówkach wsparcia dziennego, które zaspokajając potrzeby psychiczne swoich członków, będą otoczone przynajmniej częściowym nadzorem osób dorosłych. Współpraca z młodzieżą powinna obejmować między innymi:

- ukierunkowanie jej samorealizacji na zachowania twórcze i społecznie akceptowane,
- nauczanie sposobów odpowiedniego korzystania z dorobku kultury zarówno globalnej, jak też alternatywnej⁶⁵.

Zdaniem M.J. Sochackiego „chcąc współpracować młodzieżą subkulturową należy przyjąć postawę otwartą, starać się podjąć dialog. Wówczas dopiero stanie się możliwe poznanie jej światopoglądu i rodzaju zaangażowania w grupę subkulturową, to z kolei umożliwi podjęcie decyzji czy subkulturową aktywność młodzieży można wykorzystać w profilaktyce. (...) Realizując cele profilaktyczne można szukać partnerów wśród przedstawicieli tych subkultur, w których ceniona jest wolność, indywidualizm i (bardzo różnie pojmowany) rozwój. Jest to bardzo solidna podstawa, na której można podejmować próby budowy indywidualnych strategii profilaktycznych. (...) Koncentrowanie się na sprawach ważnych dla młodzieży nie oznacza podporządkowania się ich obrazowi świata. Współpraca polega na wypracowaniu wspólnej ścieżki z poszanowaniem autonomii wszystkich zaangażowanych stron”⁶⁶.

W działaniach profilaktycznych niezwykle cenna wydaje się rola pedagoga szkolnego, który z jednej strony byłby wrażliwy na dokonujące się zmiany w kulturowo-społecznej przestrzeni życia młodych ludzi, a z drugiej strony miałby gotowość i kompetencje do adekwatnego odpowiadania na owe zmiany. Ważną przestrzenią działań w zakresie szkoły i pedagoga szkolnego jest tworzenie i realizowanie ciągłych programów profilaktycznych, które będą odbiegały od standardowych, krótkoterminowych i mało efektywnych. Szkoła powinna rozszerzyć przede wszystkim swoją funkcję wychowawczą i to w nawiązaniu prawdziwej współpracy z rodzicami swoich uczniów. Choć jest to wymagające i niekiedy kosztowne, jest możliwe. Można wykorzystać projekty o nowe programy profilaktyczne.

Konkluzje

Subkultury młodzieżowe są dynamicznym zjawiskiem w naszej rzeczywistości i wymagają żywego zainteresowania się tym problemem zarówno pedagogów, wychowawców,

⁶⁵ Por. T. Sołtysiak, Podkultury młodzieżowe (wybrane etiologiczne aspekty zjawiska oraz ogólne wskazania profilaktyczne, „*Wychowanie na Co Dzień*”, nr 3/1998, s. 5–6.

⁶⁶ M.J. Sochacki, Kosmologia subkultur i profilaktyki, „*Remedium*”, nr 3/2004, s. 3.

nauczycieli i rodziców, jak też socjologów i psychologów. W działaniach mających na celu zmniejszenie skali i szkodliwości tego fenomenu potrzebna jest współpraca w obszarze makro- i mikrospołecznym. Szczególnie istotna jest natomiast funkcja szkoły, która zajmuje znaczną część życia młodzieży i z tej racji może być istotnym źródłem oddziaływań korekcyjnych i wychowawczych. Znaczącą pomocą w tym zakresie może być tworzenie i realizacja projektów dla uczniów, nauczycieli oraz rodziców.

Jednak aby wszystkie wspomnianie i omówione działania mogły być skuteczne, niezbędne jest wejście w świat młodzieży, będące podstawą konstruowania programów profilaktycznych skierowanych do członków różnych grup subkulturowych. Służy to poznaniu ich potrzeb, wartości i rysu osobowościowego, co jest konieczne w ramach efektywnej działalności profilaktyki pierwszo- i drugorzędowej.

Streszczenie

Współczesna rzeczywistość subkulturowa wymaga nowego spojrzenia i zdefiniowania z uwzględnieniem jej podstawowych cech i elementów. W subkultury młodzieżowe angażują się osoby o zaniżonej samoocenie z labilnością emocjonalną, na których potrzeby psychiczne nie odpowiadały środowiska rodzinne i szkolne. Dla ukazania różnorodności grup alternatywnych, wybieranych przez młodzież, scharakteryzowano subkulturę skinheadów, skejtów, szalikowców, traceurów oraz gotów. Skutki uczestnictwa w subkulturach obejmują płaszczyznę fizyczną (uszkodzenia ciała, autoagresję, body-modification, wady wzroku, słuchu, postawy, układu kostnego, a nawet urazy śmiertelne), psychiczną (zaburzenia procesu formowania się tożsamości, interioryzację subkulturowych wzorów norm i wartości, osvajanie się z zachowaniami agresywnymi i przemocą) oraz społeczną (osłabienie więzi rodzinnych, nieprawidłowe funkcjonowanie w szkole, dyfuzja kulturowa, zachowania przestępcze i wandalizm). Profilaktyka angażowania się młodzieży w nieformalne grupy subkulturowe powinna być podejmowana zwłaszcza na poziomie pierwszorzędowym i drugorzędowym, obejmując wszelkie działania makro- i mikrospołeczne, dotyczące wsparcia rodziny, szkolnych programów profilaktycznych, jak również pracy z młodzieżą w oparciu o postawę otwartości i dialogu.

Słowa kluczowe: subkultury młodzieżowe, skinheadzi, szalikowcy, traceurzy, skejci, goci, środowisko szkolne, rodzina, grupa rówieśnicza, profilaktyka, wychowanie.

Abstract

Conditions and preventive measures of youths participation in subcultures

The contemporary reality of subcultures requires a new approach and new definitions, accounting for its basic features and components. Subcultures are especially attractive to persons with low self-esteem, emotionally liable and those, whose psychological needs were not fulfilled by family and school environments. In order to show the diversity of alternative groups chosen

by young people, this work includes a description of the subcultures of skinheads, skaters, soccer hooligans, traceurs and goths. The effects of participating in the subcultures exist both in the physical area (bodily harms, self-cutting, body-modification, sight and hearing defects, bones structure defects or even deaths), and the mental area (disruptions of the process of identity formation, interiorisation of subcultural norms, patterns and values, familiarizing with aggressive behaviours and violence) and social (weakening of family bonds, improper functioning at school, cultural diffusion, offensive behaviours and vandalism). Preventive measures against young people's involvement in informal subcultural groups should be especially undertaken on the first level and on the second level and it should include all micro and macro – social activities related with the support of families, preventive educational programs and an open approach and dialogue-based work with the youths.

Key words: youths, subcultures, skinheads, soccer hooligans, traceurs, skaters, goths, school environment, family, peer group, prevention, education.

Bibliografia

- Adamczyk D. (2004), Subkultury – szansa czy zagrożenie dla młodzieży, *„Horyzonty Wychowania”*, nr 6.
- Badora S. (2011), Profilaktyka pedagogiczna. W: Z. Bartkiewicz, P. Maciaszczyk (red.), *Profilaktyka i resocjalizacja*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego, Tanobrzeg.
- Braun-Galkowska M. (1997), Wpływ gier komputerowych na psychikę dzieci, *„Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”*, nr 8.
- Bąk T. (2008), *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych*, Wyd. UKSW, Warszawa.
- Cekiera C. (1994), Subkultury młodzieżowe: Szalikowcy, *„Problemy Alkoholizmu”*, nr 11.
- Cekiera C. (1998), *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Cekiera C. (2001), *Ryzyko uzależnień*, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Cekiera C., Sołtysiak T. (1996), Samorealizacja w podkulturze skinów, *„Problemy Alkoholizmu”*, nr 6.
- Chaciński B. (2010), *Wyż nisz. Od alterglobalistów do zośkarzy. 55 małych kultur*, Wyd. Znak, Kraków.
- Chyła A. (2008) Le parkur – sport, moda, czy subkultura, *„Kultura i Edukacja”*, nr 4.
- Daroszewski G. (2005), Marginalizacja postaw i zachowań młodzieży zaangażowanej w nieformalne grupy religijne i subkulturowe na przykładzie Gdańskiego Centrum Informacji o Sektach i Nowych Ruchach Religijnych. W: B. Urban, W. Kubik (red.), *Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej*, Wyd. WAM, Karków.
- Fidelus A. (2010), Profilaktyka zachowań patologicznych w środowisku szkolnym. W: B. Kładon, I. Kurlak (red.), *Uwarunkowania, profilaktyka i resocjalizacja aspołecznych zachowań dzieci i młodzieży*, Wyd. Salezjańskie, Warszawa.
- Filipiak M. (1999), *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur*, Wyd. UMCS, Lublin.

- Filipiak M. (2001), Podstawowe pojęcia. W: M. Filipiak (red.), *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, Wyd. Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tyczyn.
- Filipiak M. (2001), Skateboarding: zjawisko sportowe czy subkultura? skaterzy, skejci, skateboard-ingerzy, ang. skates skaters, skateboarders. W: *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś* M. Filipiak (red.), Wyd. Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tyczyn.
- Grzegorzewicz T. (1995), O muzyce młodzieżowej (mniej znane aspekty oddziaływania muzyki), „*Nowa Szkoła*”, nr 2.
- Iwanicki H. (1998), Zagubieni czy zatraceni? Współczesny wizerunek młodzieży niedostosowanej społecznie, „*Nowa Szkoła*”, nr 7.
- Janowska J. (1997), Subkultury – norma czy symptom?, „*Opieka. Wychowanie. Terapia*”, nr 1.
- Kałdon B. (2003), *Profilaktyka alkoholowa w szkole*, Wyd. Wydział Nauk Społecznych Filii KUL, Stalowa Wola.
- Kałdon B. (2009), Środowiskowe i osobowościowe uwarunkowania przynależności młodzieży do subkultur. W: B. Kałdon, J. Kahlan, A. Fidelus (red.), *Diagnostyka i rozwiązywanie problemów psychospołecznych dzieci i młodzieży*, Sandomierz–Warszawa.
- Kałdon B., Tempczyk Ż. (2012), *Potrzeby młodzieży niedostosowanej społecznie, a funkcjonowanie wybranych subkultur młodzieżowych*, Wyd. Stowarzyszenie „Nauka Edukacja Rozwój”, Ostrowiec Świętokrzyski–Warszawa.
- Kmiecik-Baran K. (1998), *Przynależność do grup nieformalnych wśród dzieci i młodzieży a poczucie alienacji*. W: S. Kawula (red.), *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Kołodziejek E. (2007), *Człowiek i świat w języku subkultur*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Kondracka M. (2008), Realne zagrożenia wirtualnych relacji dziecko – media elektroniczne, „*Nowa Szkoła*”, nr 2.
- Kozaczuk F. (2003), Rola agresji w zachowaniach skinheadów, „*Opieka. Wychowanie. Terapia*”, nr 1.
- Kwapiszewski J. (2008), Współczesne subkultury młodzieżowe i ich rola w społeczeństwie, „*Stępskie Studia Filozoficzne*”, nr 7.
- Majdańska U. (2006), *Metaforyka w tekstach rocka gotyckiego i muzyki około gotyckiej*, Wyd. „Na Rzekach Art.” Męcina Mała.
- Olkowski G. (2010), Parkour – nowa forma aktywności fizycznej, „*Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*” nr 6.
- Pęczak M. (1992), *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Wyd. „SEMPER”, Warszawa.
- Piotrowski P. (2003), *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychologiczne*, Wyd. Naukowe „Żak”, Warszawa.
- Rejman J. (2008), Subkultury przemocy, terroru i szantażu w świetle teorii wychowania resocjalizacyjnego, „*Kwartalnik Edukacyjny*”, nr 2.
- Richard B. (2006), Goth. W: S. Steinberg, P. Parmar, B. Richard (red.), *Contemporary Youth Culture. An International Encyclopedia*, Wyd. Greenwood Press, Westport, t. 2.
- Rowiński G. (1995), Nieformalne ruchy młodzieżowe, „*Wychowanie na Co Dzień*”, nr 10–11.
- Ryk A. (1999), Motywy uczestnictwa w subkulturze szalikowców, „*Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*”, nr 6.
- Sochocki M. J. (2004), Kosmologia subkultur i profilaktyki, „*Remedium*”, nr 3.
- Sołtysiak T. (1998), Podkultury młodzieżowe (wybrane etiologiczne aspekty zjawiska oraz ogólne wskazania profilaktyczne, „*Wychowanie na Co Dzień*”, nr 3.

- Sołtysiak T. (2001), Problemy podkultur i sekt wśród młodzieży. W: W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Tempczyk Ż.E. (2012), Traceurzy – wytyczający nowe szlaki wśród subkultur młodzieżowych, „*Wychowanie na Co Dzień*”, nr 12.
- Waszyńska K. (2010), *Biograficzne uwarunkowania życia seksualnego*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Wołosiewicz M., Wołosiewicz I. (2005), Psychopedagogiczne uwarunkowania przynależności młodzieży do subkultury skinów, „*Szkice Humanistyczne*”, nr 1/2.
- Wrzesień W. (2001), Subkultury młodzieżowe, a proces socjalizacji wtórnej w szkole. W: J. Miluska (red), *Psychologia rozwiązywania problemów szkoły*, Poznań.
- Żmijewska B., Weyna J. (2005), Szaliki w górę, „*Ergo: Forum Wychowawców*”, nr 10.
<http://castleparty.com/> (z dnia 12.02.2014).